

KRÓNIKA

Egy elfelejtett költő

Már régóta a felújított kiadások a német könyvpiac bestsellei: azoknak az íróknak a művei a legkelendőbbek, akiket a fasiszmus a húszas és harmincas években hallgatásra kényszerített. A meglehetősen sívár új német irodalom kertjében üde virágokként hatnak ezek a könyvek.

Igy fogadta az olvasóközönség Theodor Kramer, az 1897-ben született osztrák költő verseinek új kiadását is. Az Akzente legutóbbi számában Erwin Chvojka az expresszionizmusról írt cikkében fedezi föl újra Kramert az olvasók számára. Kramer a német expresszionizmus jelentős mozgalmához tartozott, rendkívül termékeny volt és — Carl Zuckmeier szavai szerint — Georg Trakl után a legszámottevőbb osztrák lírikus. Versesköteteinek címe időrendi sorrendben: Gaunerzinke, Kalendarium, Wir lagen in Welhynien im Morast, Mit der Ziehharmonika, Kramer szilárd intellektusa és szinte zenei kifejező ereje a háború jeleneiből, a külváros, az országút, a kocsmák légköréből sajátos költői világot épített, amiről Ernst Lissauer, a maga korában nagyon is számottevő költő azt mondta, hogy semmi mással sem lehet összevetésztetni vagy helyettesíteni. Kramer nagyon sokat írt, 1933-tól kezdve azonban — zsidó származása miatt — le kellett vonulnia az irodalmi küzdőtérrel. Előbb a Reich kiadóvállalatai és folyóiratai csapták be előtte az őjtót, azután az osztrák kiadók helyezték bojkott alá — Kramer ugyanis szoros kapcsolatot tartott fenn a szociáldemokratákkal és 1939-ben Londonba emigrált. Száműzete 18 esztendeig tartott, mert a háború után — a csaknem két évtizedes távollét kizökkentette anyanyelvének és olvasóköreinek világából — nem mindjárt tért vissza Ausztriába. Csak 1957-ben utazott haza, meghalni. Az emigráns élet elszigeteltségében is sokat írt, erről tanúskodik Angliában megjelent verseskötönyve (Verbannt aus Österreich), valamint a Bécsben, a háború után kiadott kötetek (Die untere Schenke és Wien 1958), továbbá a Salzburgban és Grazban megjelent két verskötet (Von schwarzem Wien és Einen bezeugt es), valamint kéziratban maradt versei.

Munkásságának azonban nem volt visszhangja. Feledésbe merült, és a megváltozott, háború utáni világban nem tudta megtalálni a maga helyét. Chvojka megállapítja, hogy Kramerral igazságtalanul bánt el az élet, és állítását a költő verseivel bizonyítja.

A néhány évvel ezelőtt elhunyt Richard Wright óta nem volt Amerikának olyan jelentős néger írója, mint James Baldwin, akinek negyedik könyvéről most értesülünk a New York Times Book Review legutóbbi számából. A két író munkásságának összevetése több okból szükséges és hasznos, mindenekelőtt azért, hogy lássuk, hova, mennyire fejlődött az amerikai négerkérdés irodalmi kifejezése.

Wright a harmincas évek tipikus szocialista harcosa: miután tudatára ébredt a faji diszkriminációnak, tollal, szóval, tettel harcolt ellene, mégpedig olyan színvonalon, hogy a tömegek nemzetközi vonatkozásokban is megérthessék elgondolásait, s ily módon — akarva nem akarva — elszakadt szülőföldjétől. Baldwin, a legifjabb nemzedék tagja, más úton haladt. Ez a New York-i néger első két regényében kidobta magából helyzetének minden keservét, híres, vagyonos író lett, s anyagi helyzete megengedte, hogy Európába költözzön. Nemsokára azonban — maga mondta el egy vallomásszerű tanulmányban — be kellett látnia, hogy sokkal több köze van az amerikai fehérekhez, még a déliekhez is, mint Európához, és — öt évvel ezelőtt — visszatért hazájába. Ebben a második korszakában adta ki Nobody Knows My Name címen tanulmányainak és bírálatainak gyűjteményét, amely — gyakran igaztalanul kemény, ugyanakkor ragyogó megállapításokat tartalmaz — meghozta számára az új elismeréseket, de az új ellenségeket is. Most jelenik meg legújabb könyve: Another Country a címe. Ez a könyv is a néger probléma tipikus fejlődését adja. Általánosabb, mint Wright irodalmi riportjai, de sokkal szűkebb területen hat. Baldwin a néger problémát általánosította, a szokványos előítéletek közé szorította, azok közé, amelyek határokat vonnak bennünk és körülöttünk, gátakat emelnek, a gyanakvás, a tetszélenség, a hosszúvágy falait építik és még inkább eltávolítanak bennünket egymástól.

Ennek az elgondolásnak a kifejezői, szenvedő alanyai: egy Baldwin — a faji és a nemi előítéletek.

— Az előítéletek rendszerében két döntő pont van — mondja harlemi néger dzsessz-zenész, aki sohasem tud igazi emberi méltóságra vergődni, mert sohasem tud megfelekedezni néger származásáról, továbbá a húga, aki szintén összeütközésbe kerül a fehérek világával, s ez a harc mindaddig folyik, amíg nem enged egy ír férfi, bátyja legjobb barátja szerelmének; sorban a következő egy előkelő szőke asszony, aki elégedetlen férje, a lengyel származású író közepes képességeivel; végül egy a déli államokból származó színész, aki nem annyira azért kényszerült elhagyni Alabamát, mert homoszexuális, hanem mert lelkes barátja a négereknek. Az Another Country, noha egy határozott környezetet, a művészek világát rajzolja, nem fordít nagy figyelmet ennek a légkörnek a rögzítésére, az író minden erejét arra összpontosította, hogy hőseinek belső válságait híven kivetítse. Megoldhatatlanok ezek a problémák, azaz csak a szerelem oldhatná meg őket, mivel azonban az alakok a lelki megszállottság légüres terében mozognak, szerelmük céltalan, fanyar, meddő.

Egy könyvmoly krónikája

Paul Léautaud sajátos francia jelenség: alig ismert könyvek, szindarabok, irodalmi krónikák írója és a Mercure de France tisztviselője volt. Csak magas kora múltán bekövetkezett halála után vált ismertté, és a hírnevet évek óta, soha véget nem érő folytatásokban megjelenő naplójegyzetei szerezték meg számára.

Minden nem francia olvasó számára tömény unalom ez a napló, hétköznapi események sorakoznak benne, egy könyvmoly és állatbarát agglegény életének eseménytelen napjai, szürke gondolatai. Ha egy külföldi olvassa Léautaud naplójegyzeteit — ismételjük — kénytelen megkérdezni: minek ez a rengeteg, semmitmondó szó? A franciák azonban szeretik az irodalmi alkotókat, egyéni vallomásaik fölgerjesztik érdeklődésüket. Ezzel magyarázható — talán — a Figaro Littéraire lelkendezése, aminek kíséretében elsőként nyújtja át az olvasónak Léautaud 1940 júniusában kelt naplójegyzeteit.

Jusson eszünkbe: ezekben a napokban törtek be Hitler seregei Franciaországba, Párizsba, és Léautaud fecsegése, sekélyes józansága a nagy eseményekkel a háttérben még unalmasabbak, még érdektelenebbnek látszik, noha — éppen ellentétessége folytán — nemegyszer fantasztikusnak tűnik.

Léautaud úgy döntött, hogy nem hagyja el Párizst, amelyből végeláthatatlan sorokban menekül a lakosság.

„Maradok — írta. — Mindig így vélekedtem, most még inkább így gondolkozom. Nem áldozom fel állataim társaságát. Hogy is tudnék elmenni? Rossz természetem van, nincs kedvem vándorolni, vaktában élni valahol a tömegben, ki tudja, milyen emberek között. S azt sem kockáztatom meg, hogy amikor visszatérek, semmit se találjak idehaza. Elég, ha csak a kapkodó csomagolásra és az elmenetelre gondolok, s máris maradok. Lényegében minden attól függ, milyen emberekkel kerülök össze. Semmi sem biztosít afelől, hogy nem jutok holmi vademberek társaságába. Igaz civilizált emberrel is összekerülhetek. Dehát én csak egy öregúr vagyok. Nincs bennem semmiféle fegyver: a legbékésebb polgár vagyok. Különbben is semmit sem hozhatnak föl ellenem. Maradok. Nem bátorság ez, csak hidegvér, értelem, közöny, nemtörődömség”.

Június 17-én Léautaud bejegyzi naplójába, hogy Franciaországot legyőzték.

„Renaud kormánya lemondott, mert a németek nem voltak hajlandók szóbaállni velük. Katonai kormány került a helyükre, élén Petain marsallal. Nem kis mértékben vagyok büszke önmagamra azért, mert mindjárt kitaláltam és meg is mondtam, hogy az ágyúdörgés megszűnése biztosan jelent valamit.”

Később így ír:

„A vereség teljesen közömbösen hagy. Éppen olyan közönnnyel nézek ezekre az eseményekre, mint arra a német katonára, akit néhány nappal ezelőtt láttam. Nagy ostobaságokért tudatlanságokért, az előrelátás hiányáért fizetjük ezt az árat.”

Csak az állatok iránt érez gyengédséget, összeszedi az elhagyott kutyákat, macskákat, amelyeket az elmenekült családok hagytak magukra, és sok gonddal, odaadással ápolja őket. Haragszik a menekültekre, mert a véletlen kénye-kedvére bízták jószágikat és dicséri mindazokat, akik — kézikocsin, kerékpáron — magukkal viszik kedvenceiket, legértékesebb kincsüket. Az emberek iránt viszont semmi gyengédség sincs benne.

Június 13-án üresnek, pusztának látja Párizst. Sehohal egy járókelő. Valami furcsa nedvesség tapad az arcára, kezére. Megállapítja, hogy a Grand-Quévilly-i olajtartályok égnek.

„Boldog vagyok, hogy olyasvalamit láthattam, ami csak igen kevés párizsinak jutott osztályrészül” — állapítja meg a pusztulás és a romlás szörnyű képeinek láttán.

Üzlet a könyvkiadás!

Általános vélemény, hogy az Egyesült Államokban a film, a televízió és más, még kevésbé szubtilis jelenségek teljesen a háttérbe szorítják a könyvet. Tény azonban — állapítja meg a Die Zeit —, hogy Amerikában az utóbbi években nagymértékben megnövekedett a könyvek iránti kereslet. S ami a leglényegesebb: a könyvkiadás éppen a legfiatalabbakat vette elő, tehát a jövőben olvasótáborát. Nem csoda hát, hogy a nagy pénzmágnások, elsősorban a Wall-Street pénzemberei — a történelem folyamán először — átható tekintetüket erre az eddig egyáltalán nem hasznot-hajtó területre vetették. Érdeklődésük nyomán igen sok könyvkiadó vállalat — csupán az elmúlt év folyamán vagy egy tucatnyi — részvénytársasággá alakult át, s értékpapírjaikat már a New York-i tőzsdén is jegyzik. S hogy tovább folytassuk: ezek az értékpapírok igen kifizetődéek, a könyvkiadó vállalatok pénzforgalma, amely 1958-ban érte el első ízben a milliárd dollárt, azóta másfél-milliárdra emelkedett. (Csupán 1961-ben 10 százalékos volt a növekedés.) Ennek az összegnek oroszánrésze — 337 millió dollár — az úgynevezett text-book publishers, azaz a tankönyvkiadók pénztárába folyt be. Mindjárt a nyomukban következnek a reference books, tehát a lexikonok 324 millió dollárral. A harmadik helyen a general trade books — a szépirodalom, a szakirodalom és a népszerű tudományos könyvek — állnak.

A Wall Street a könyvkiadó vállalatok részvényeit „hot properties”-nek — forró aktíváknak nevezi, tehát a legjobb üzletnek tekinti.

Ennek a valóban váratlan fordulatnak a következménye az is, hogy sok amerikai könyvkiadó vállalat egyesült. A híres Macmillan Company a Crowell-Collier Publishing Co-val fuzionált, az Alfred A. Knopf a Random House-zal egyesült, amely utóbbi az elmúlt öt év alatt megháromszorozta termelését. A kiadóvállalatok tőkésjének koncentrációja minden bizonnyal tovább folyik, emellett szól Bennet Cerf, a Random House vezetőjének nyilatkozata is:

— Az amerikai könyvkiadó vállalatok válaszára kerültek... Véleményem szerint az elkövetkezendő esztendőkből öt-hat koncert kaparinlja kezébe a könyvkereskedelmet, éppen úgy, ahogy annak idején az acél- és a gépkocsiiparban történt.

Érdekes, hogy a nagytőke beavatkozása a kiadói tevékenységbe egyelőre kedvez az olvasónak és az íróknak is. A koncertnek nagy összegeket költenek a könyvek izléses kivitelezésére egy vállalat pedig, a Bookshelf of America Inc minden vasútállomáson, középületben és vásárcsarnokban könyvautomatákat állít föl, úgyhogy a vevők a coca-cola, szendvics, rágógumi, és cigaretta mellett egy gombnyomással beszerezhetik könyvszükségletüket is. Nyilvánvaló, hogy mindebből az íróknak is hasznuk van: a honoráriumok sohasem voltak ilyen magasak. William L. Shirer például A Harmadik Birodalom emelkedése és bukása című könyvének zsebkijadásáért 400 000 dollár tiszteletdíjat kapott. Más kérdés azonban, hogyan érzik majd magukat a szerzők, akik hozzászóltak a kis könyvkiadó vállalatok vezetőivel folytatott bensőséges megbeszélésekhez, ha most egy személytelen koncert üzletfelének bőrébe kerülnek. Külön probléma — nemcsak Amerikában — a költők és más nem könnyen kelendő könyvek szerzőinek helyzete. Talán reájuk vonatkozik A. C. Edwards, a Holt, Rinehard & Wilson son vállalat igazgatójának nyilatkozata:

— Ebben az üzletben csak a bolond nem tud pénzt szerezni!

1957-ben jelent meg Franciaországban a *La question* című mintegy 100 oldalas könyv (magyarul is megjelent), amelynek kéziratát a börtönből csempészték ki és amely úgy hatott, mint a lelkiismeret hátborzongató szava. Henri Alleg, a könyv írója, részletesen beszámolt azokról a kínzásokról, gyötrelmekről, amelyeknek az Algériában állomásozó francia ejtőernyősök alávetettek. Allegnek valóban elképzelhetetlen kínzásokban volt része, méghozzá egy magas civilizációjú állam katonáinak részéről: a vallatás során mezítelenül egy szál deszkára kötötték, testébe villanyáramot vezettek, fejét víz alá nyomták, mindaddig, amíg fuldokolni nem kezdett. Lábát, nem a szervét és mellét papírfáklyákkal pörkölték, torkába csupasz villanydrótot dugtak és mérget etettek vele. Éppen ilyen hihetetlen módon reagált Alleg a kínzásokra: senkit, semmit nem árult el. Szemébe vágta kínzóinak, hogy tőle ugyan semmit sem tudnak meg, és az örvényesség fokozta dühüket.

Sok idő telt el azóta, és Alleg meglakta Algéria meg Franciaország leg hírhedtebb börtöneit. Nemrég sikerült megszöknie egy börtönkórházból, s most, hogy Algéria szabadabbá lett, visszakészül harcainak színhelyére. Párizsban keresztülutazva, titkon — a francia rendőrség meg az OAS még mindig jelenlévő hívei szívesen nyakoncsípnék — találkozott Francoise Giroud-val, az *Express* munkatársával. Az interjú meg is jelent a lapban. A beszélgetés — ha annak lehet nevezni — meglehetősen egyoldalú volt, mert Allegnek, minden szívéllyessége és előzékenysége ellenére, a könyvében leírtak után nemigen volt mondanivalója önmagáról.

Annyit mégis megtudunk, hogy 41 éves. Húszesztendő volt, amikor Algériában, a második világháború alatt, belépett a kommunista pártba és 30 éves volt, amikor az *Alger Républicain* című újság igazgatójává nevezték ki. A lapot vagy százszor is elkobozták, s ezzel kapcsolatban maga Lacoste helytartó mondotta Allegnek:

— Akkor is betiltom lapját, ha kizárólag János evangéliumának szövegét közli!

Ezután következett mindaz, amit a *La question*ban leírt, majd a szabadulás. Fölmerül azonban a kérdés, mit kezd majd Alleg — Franciaországban született francia, angol tanár, újságíró, két gyermek apja — szabadságával Algériában, amelyet új, most már kizárólag algériai problémák nyugtalanítanak. Ez a kistermetű, zömök, kopaszodó, vastag szemüveget viselő férfi azonban harcias optimista maradt. Annak idején nem lepték meg a kínzások, egyszerűen leírta őket. Kímélt válaszaiból arra lehet következtetni, hogy most is kész mindenfajta küzdelemre, s másra nem is gondol, csak arra, hogyan áll majd újra az *Alger Républicain* élére, hiszen hivatásos, sőt elhivatott újságíró.

Schnitzler — előlép?

Arthur Schnitzler neve a német irodalmi világ szemében egyet jelent a háború előtti Bécs, a szerelmeskedés, a házasságtörések, párbajok, nyalka tiszték fővárosának fogalmával. Ha Schnitzler helyét keressük az irodalmi rangsorban, valahol a komoly és a szórakoztató irodalom közepe táján találjuk meg. Az utóbbi időben azonban, főleg Bécsben, ahol Schnitzler alkotott, kísérletek

történnek, hogy az író kedvezőbb osztályzatot kapjon. Ebből a szemszögből kell értékelni Hans Weigel nagy tanulmányát is, amelyet Schnitzler születésének századik évfordulójára a Neue Deutsche Hefte közölt.

Weigel szeretne mélyebb értelmet találni és tulajdonítani Schnitzler *Liebelei* és *Leutnant Gustl* című regényeinek, valamint egyfelvonásosainak, s az érzélgős erotika mögött súlyt keres. Abban a tényben, hogy Schnitzler hősei nem tudnak mélyen szeretni, nem az író alkotóerejének sekélyességét, hanem a szerelmi partnerek fatális különállásának modern filozófiáját véli föllelenni. Ibsen és Shaw, Schnitzler kortársai és versenytársai, bíráló és gunyoros szemmel néztek az emberi kapcsolatokra, Schnitzler viszont — írja Weigel — egyszerűen megállapította, diagnosztizálta bizonytalan lelki és szellemi alkatukat, s éppen ezzel bizonyította modern fölfogását. Azt, hogy Schnitzler sokáig ingadozott, hogy válassza és vállalja-e az írói mesterséget — 32 éves volt, amikor első írását közzétette —, továbbá azt, hogy húsz évvel később már levonult az irodalom színpadáról, Weigel az alkotástól való sajátos osztrák irtózással magyarázza, s így próbálja Schnitzlert Grillparzer, Nestroy, Stifter és Musil tragikus sorába állítani.

Nézeteit Schnitzler eddig ismeretlen levelezésének egyes részleteivel támasztja alá. Csupa bizonytalankodás, alkotói kételkedés, amit fölhoz; mi Schnitzlernek csak egy ismeretlen, fiatal asszonyhoz intézett írásából idézünk, nem azért, hogy csatlakozzunk Weigel álláspontjához. — amit egyébként a világfi Schnitzler sem váltalt volna —, hanem azért, hogy fényt vessünk egy valóban ragyogó szellem kifejezés-keresésére.

„Hogy megfelelő hangulatba hozzam magamat — írja Schnitzler 1889-ben, mint fiatal orvos és kezdő író —, egy darab papírt teszek magam elé és hagyom, hogy képzeletem gondolatról gondolatra csapongjon. Csak nagyon ritkán tudok nyugodtan írni. Máskor meg az az érzésem, hogy muszáj írnom, a gondolatok csak úgy száguldanak a fejemben, egyszerre azonban, nem ritkán, mindössze néhány perc múltán, az az érzésem, hogy valami megbénult bennem. Megborzongok attól, amit leírtam, s nincs bátorságom elolvasni a papírra vetett sorokat. Ezekben a pillanatokban kevesebbnek érzem magam a kültelki szatócsnál is, mert — végtére is — annak legalább megvan a maga hivatása. Még ennél is rosszabbak a végeérhetetlen, szürke órák, amikor semmihez sincs kedvem, amikor se gondolkozni, se írni, se tanulni, még olvasni sem tudok. Közben az élet elillan, mint a korán kibontott pezsgő ereje”.

Csodáalom a fiatal írókat

Meghalt Hermann Hesse, a költő, az elbeszélő, a *Peter Camenzind*, az *Unterm Rad*, a *Gertrude*, a *Rosshalde*, a *Demian*, *Geschichte einer Jugend*, a *Der Steppenwolf*, a *Glasperlenspiel* című regények írója, az 1946. évi irodalom Nobel-díj nyertese. Apja német, anyja svájci volt. Az első világháború kitérése óta Svájcban, édesanyja szülőhazájában tartózkodott. Jobban érezte magát a semleges államban, mint Németországban, s itt, egy csendes ház könyvtárszobájában, a természet közelében írta meg legértékesebb műveit. Régen volt ez, nagyon rég, hiszen Hesse nagy kort ért meg, 85 évet. Az a világ, amelynek írt, lassan fokozatosan letűnt az élet színpadáról.

— Nincsenek már Romain Roland veretű írók! — jelentette ki néhány héttel halála előtt Giselle Freund újságírónőnek, s

közben bizonyára önmagára is gondolt. — Ahhoz a korszakhoz tartozom — folytatta —, amelyben a költő, az idealista, bizvást hihetett abban, hogy hatást gyakorol az ifjúságra. De ugyan ki hallgat manapság az idealistákra?

Nyilatkozatát így folytatta:

— Mint író és humanista mindig elleneztem a háborút, azt a szörnyű, riasztó fanatizmust, amely az emberiséget két részre szakítja, s amelynek az a célja, hogy pokoli eszközeivel pusztítson. Csodálom a fiatal írókat, akik regényírásra mernek gondolni, saját pályafutásukkal törődnek, világosságot akarnak gyűjtani a bennünket körülvevő zűrzavarban. Biztosra veszem, hogy a mai fiatal írók élete sokkal, de sokkal nehezebb! Nem számít sem a jobb anyagi helyzet, sem a szélesebbkörű nyilvánosság, sem pedig a nagyobb példányszámok. Sokszor fölteszem magamnak a kérdést, ugyan milyen könyvet írnék, ha ma volnék fiatal, és... nem találok a választ.

Ki írja kersztül a sötétségét?

William Golding a legszámottevőbb modern angol írók közé tartozik. Jelentősége az angolszász irodalom világában annál nagyobb, mert szokatlan, mindössze egy, csak a beavatottak számára érthető mű meglepő népszerűsége veszi körül. Tény ugyanis, hogy Golding *The Lord of the Flies* (A legyek ura) című regénye — Salinger regényei és elbeszélései után — a legtöbbet olvasott közzv a fiatalság körében. A *legyek ura* egy fölösleges gyermek sorsának viszonytató ábrázolása, példabeszédszerű írás arról, hogy az ember többszörösen ellensége embertársainak.

The Inheritors című új regénye sem túlságosan optimista — legalábbis erre következtethetünk a *Saturday Review* beszámolójából. Az új könyv az utolsó neandervölgyi emberek és a homo sapiens összecsapása. Furcsasága, hogy az író az eseményeket nem a mai ember szókincsével írja le, hanem maga is az ősember szellemi színvonalára ereszkedik alá, az ősemberére, aki — ha nincs zsákmány — férgeket eszik, kezével és lábával egyformán ügyesen emeli fel a kődarabokat, csak a közelmúltban tanulta meg, hogy a tüzet egyik táborhelyről a másikra vigye, és aki nem gondolatokat formál, hanem képekben gondolkozik, világa pedig kizárólag antropomorf. Úgy érzi, hogy a nedvességtől síkos kődarab be akarja csapni a lábát, a hideg, fagyos víz a bőrébe mar, a tűz nemcsak kialszik, hanem alszik is, s amikor fölébred álmából, enni kér, mert éhes.

Egy ilyen horda — hat felnőtt és két gyermek — a tél múltával új vadászterületet keres. Bőséges zsákmány vár rájuk, de veszedelem is fenyegeti őket. Előbb a legjobb vadász, azután a két gyermek tűnik el. A neandervölgyi ősemberek végül is megpillantják ellenségüket: a magas növésű, egyenes termetű embereket, akiknek csónakjuk, íjuk és nyiluk van. Harc kezdődik, amelyben természetesen az új ember győz. Az utolsó neandervölgyi ősember visszakúszik barlangjába, engedelmesen összezsongítja testét, térdét egészen a melléig húzza — így temetkeztek az ősemberek —, s a barlang bejáratánál megjelenik egy hiéna...

Sok érzéssel és gyöngédséggel írja le Golding a régi, letűnőben lévő ember megadását az új, életrevalóbb lénynek — állapítja meg a regény bírálója. — Viszont nem volna modern író, ha az érzelmek ellensúlyaként nem élne a gúny eszközeivel. Iróniájá-

nak éle a homo sapiens ellen irányul. A modern ember közvetlen elődei hanyatt-homlok menekülnek a sötét erdőből, ahol diadalmas győzelmet arattak őseik utolsó képviselői fölött. Az egyik homo sapiens, aki csónakon igyekszik minél távolabb jutni a riasztóan sötét erdőből, egy darab elefántcsontot faragcsálva, hegyezgetve, maga is csodálkozva azon, amit csinál, így vívódik:

— Ki csinál majd egy olyan hegyes valamit, ami majd keresztülfúrja a sötétséget.

Maradjunk a saját bőrünkben!

Az ősz, a francia könyvkiadás főidénye, az idén ötven új regényíró előtt nyitja meg a nyilvánosság kapuit. Az Arts című hetilap valamennyit fölkereste, körkérdest intézett hozzájuk és válaszaikat összesítve találja olvasóinak az új regényíró gárda átlagos tagjának portréját.

Az Arts adatai szerint a kezdő francia regényíró átlagos életkora 20—48 év, Párizsban, vidéken vagy az Antillákon született és — nem irodalomból él. Legtöbbjük tanár — nemcsak irodalomszakos, zenész és tornatanár is van közöttük. Átlag 14—20 éves korukban kezdtek írni, verseket, verses drámákat és regényeket, és legnagyobb részük csak sok éven át tartó munka után jutott el a nyomdafestékig. Sok író hatott rájuk, de — érdekes — legkevésbé Balzac és Stendhal, valamivel nagyobb mértékben Flaubert, Camus és Sartre. Butor, Claude Simon és Robbe-Grillet is hatással voltak a debütáló írókra, de nem túlságosan. Leginkább Joyce, Proust, Faulkner, Kafka és Céline iránt lelkesednek. Ebből az is kiderül, hogy az „új regény” nem vakította el az idej rajtolókat, legtöbbjük csak kísérletet lát az új francia irodalmi áramlatban, szükséges és hasznos kísérletet, de — mondják — akár a többi kísérlet, ez is arra van ítélve, hogy beleolvadjon egy szintézisbe. Az új regényíróknak sokkal általánosabb céljaik vannak ennél, ezt mutatják a regényirodalom célkitűzéseit firtató kérdésre adott válaszok:

„A világ ujratereemtése a nyelv irrealitálásában.”

„Az élmény, a tapasztalat átváltoztatása egy magasabb szinten.”

„Egy világ átalakítása írott szóvá.”

„A valóságot ujratereemtő látomás.”

„Megtfontolt és szervezett hazugság, amelynek azonban hihetőnek kell lennie és a valóságban kell gyökereznie.”

Az új, kezdő regényírók legfontosabb feladata — mindebből úgy látszik — az, hogy művészi alkossanak. Nem sokat törődnek a tézisekkel akár esztétikaiak, akár pedig politikaiak. Nagyjából megelégszenek azzal, hogy élményeiket kifejezzék.

„Maradjunk a saját bőrünkben!” — így hangzik egyik most rajtoló író válasza arra a kérdésre, hogy miben látja a regényíró feladatát. Megállapítását így részletezi: „Az elkötelezett irodalom híve vagyok, amely sak önmagát kötelezi el, az individualizmusé, amely — talán — segít másokon is.”

Eugene Sue ma már csak kevesek emlékezetében él, de ezek sem olvassák, csupán emlékeznek rá, a sok dagályos, édeskés, avult kalandregény, folytatásos elbeszélések írójára, aki olcsó hatásvadászattal igyekezett az átlagolvasó kegyeibe férkőzni.

A XIX. század első felének csaknem feledésbe merült írójával most Jean-Louis Bory francia regényíró és kritikus foglalkozik, és tanulmányáról André Mauoris számol be a *Nouvelles Littéraires* legutóbbi számában, megállapítva, hogy a már általánossá vált, sablonos írói arckép mögött egy nagyon is sokrétű egyéniség és egy igen változatos írói életmű áll.

Sue nemcsak érzélgős folytatásos regényeket írt, de az elsőkhöz tartozik, akik a kisember életét, sorsát kutatták. Nemcsak az irodalom hasznosító iparosa volt, hanem nagystílu dandy, kalandor és legvégül — áldozatkész társadalmi harcos. Bory a sok ellentmondást egyetlenegy indokkal magyarázza: Sue ellenzékibe vonult környezetével szemben, s ennek az ellenzékiekedésnek a gyökerei az író gyermekkorig, az apai tekintéllyel való gyermeki szembenállásig vezetnek. Sue apja ősrégi francia család sarja volt, amelyből már XIV. Louis óta nagynevű sebészek kerültek ki, ő maga pedig az első konzul egészségére vigyázott, a Bourbon dinasztia restaurációja után pedig — ügyes köpönyegforgatással — a legmagasabb körök legkedveltebb orvosa lett. A határt nem ismerő alkalmazkodásnak, lényegében talpnyalásnak ez a módja jellemzi Franciaország XIX. századbeli polgárságot, s a következő nemzedék kiábrándultan fordult el apáitól — amiről egyébként Stendhal annyit írt. Sue azonban nem volt Julien Sorell, nem volt hajlandó apja mesterségét folytatni, és az élet könnyebb oldalát választja. Amikor azután édesapja kényszerítésére tengerre szállt, utazásainak a tapasztalataiból egzotikus regényeket szőtt (*Pluk et Plok, Ata-Gull, La Salamandre, La Coucaratcha*) és megszerezte a „francia Fenimore Cooper” nevet. Ezek az írások azonban ellenzékiekedésének csupán első megnyilvánulásai voltak. Amikor örökölte a sebészdinasztia vagyonát, a legnagyobb fényűzésben élt, szeretője a legdrágább párizsi kurtizán volt. Hét éven át szórta a pénzt, mindaddig, amíg az utolsó sous-t is el nem pazarolta. Ekkor azután szembefordult saját könnyelműségével, s megírta az *Arthur* című regényt, egy hitetlenkedő ember történetét, akit saját kételeyei tettek tönkre, majd a *Mathilde* következett, a házasfelek elválásának védelme. Egyik is, másik is előbb folytatásokban jelent meg, s csak azután adták ki könyv alakban. Mindkettőnek óriási sikere volt. Sue ekkor új fordulópontot csinált életében, hátat fordított annak a világnak, amelyben sikereit aratta, és leszállt Párizs alvilágának mélységeibe, a proletárok és lumperproletárok közé. Ebbeli tapasztalatait *Mystères de Paris* című regényében írta meg, „lerántva a leplet a mondén világról, misztifikálva a népet”, s Victor Hugót meg Dickenst megelőzve fényt vetett az akkori trásadalom nyomorára.

Ebben rejlik Sue irodalmi és emberi érdeme, s abban, hogy állásfoglalását egyéni sorsvállalással hitelesítette. Az 1848-as kommun idején képviselővé választották, a forradalom bukása után azonban nem fogadta el a följárniott kivételezést, önkéntes száműzetésbe ment, s idegenben halt meg 1855-ben, nem hagyva maga után semmi mást, mint egy sikeres, de könnyű fajsúlyú író és ember kétes hírnevét, melyet — lám — csak most, száz esztendő múltán vizsgálnak fölül.